

Turandot a téren

Mikor hal meg a szerző?

Puccini és Verdi az olasz opera két óriása, mindketten vitathatatlan zsenik, ám erényeik meglepő hasonlósága mellett stílusuk olyannyira különböző, hogy rajongóik taborát alaposan megosztják. Vannak, akik esküsznek Puccinire csodálatos dallamai, színei s humora miatt, míg Verdit patetikusknak, kiszámíthatónak tartják. Mások meg Giacomo mesterre fintorognak, bosszantóan direkt hatásokat emlegetnek, operettszerű dallamokat, míg Giuseppét csodálják, csodálatos dramaturgiai érzéket és kivételes drámai erőt emlegetve.

A vitában nekem is megvan a véleményem, de nem szívesen fejtegetném most. Egy megfontolást mégis ajánlok. Abban szinte mindenki egyetért, hogy a két mester utolsó művei pályájuk csúcsát jelentik. Viszont Verdi a Falstaffot be tudta fejezni, Puccini a Turandotot nem. Érdemes elgondolkozni ennek az öröklét szempontjából kicsi epizódnak a jelképes értelmén. Az az érzésem, nem lehet véletlen, hogy az egyik életmű kerek, lezárt, ott a végén a megfelelő finálé, a Zárófuga; ezzel szemben a másik aggasztóan befejezetlen, nyitott, szinte irritáló.

Az is lehet persze, hogy Puccini nem azért nem fejezte be a Turandotot, mert meghalt, hanem mert nem is lehet befejezni. Elképzelhető, hogy Kalaf Liu holtteste fölött szerelmi kettőst énekel Turandotl? Hogy Turandot megtörik, sőt beleszeret? Elképzelhető, hogy összeházasodnak, gyerekeik lesznek, Timurt magukhoz veszik, s ő boldog nagyapaként játszik az unokákkal? Egyáltalán elképzelhető Turandot, mint anya? S legfőképpen: meg lehet ebből valamit is komponálni? Még egy mese viszonyai között is túlságosan sok itt a képtelenség, az ellentmondás. Ha valamire, hát erre a műre érvényes, hogy az előadók számára nem adva, hanem feladva van.

Pontosan érzékeli ezt Szinetár Miklós is. Két éve ő a befejezésre új változatot talált, s ehhez idén is ragaszkodott. Liu halála után a zene megáll, a hangszórókból a rendező hangja hallatszik, aki többféle érdekes körülményről tájékoztat bennünket. Hogy itt halt meg a Mester, s hogy az ősbemutatón itt Toscanini megállt, hogy a művet egy tanítvány fejezte be, stb. A hang nem idegen, hiszen a felvonások előtt a tartalmat ismertette, „merthogy az előadás olasz nyelvű”. A mese szabálykönyve sem engedné meg ezt a befejezést, az operáé még kevésbé. Hiszen minden színpadi műfaj lényege, hogy a szereplők viszonyainak legfontosabb változásait megjeleníti és átélhetővé teszi. Szinetár megoldása épp ezt akadályozza. Érdekes, újszerű, ám – különösen a tartalomismertetéssel együtt – kissé didaktikusnak hat; a művészet halála az okoskodás. A rendező pontosan érzékelt a kényes dramaturgiai pontot-tiszteletré méltó, hogy saját választ keresett, ám válasza nem tűnik érvényesnek. A színpadra állítás egyébként profi munka. A tömegek mozgatója biztos, artisztikus. Puccininek elég lesújtó vélemény van a népről. (Lagalább, mint Madáchnak a tragédiában.) Mindenért, s mindennek az ellenkezőjéért képes lelkesedni. Szinetár erre még rá is tesz egy lapáttal: a II. felvonás fináléjában a tömeg Kalafot élteti, akit a hatalom új birtokosának vél.

Egy Turandót, előadást mindig a három főszereplő életét. Adelaide Negri személyében idén is sikerült megfelelő címszereplőt találni. Az argentin származású énekesnő szopránja sötét és erőteljes, birtokolja a szerephez szükséges széles terjedelmet. Talán csak a hajlékonyság, a bensőséges formálás terén maradt hiányérzetünk. Daniel Munoz Kalafja ugyanazokat az erényeket mutatja, mint két évvel ezelőtt. Sötét, magvas tenorhang, biztos magassággal, jó alakító-készség. Az

előadás legszebb pillanatait Tokody Ilona szerezte. A művésznő az utóbbi időben több olyan szerepet is énekel, amelyek hangja teljesítőképeségének szélső határait veszik igénybe. Ez nála bizonyos énektechnikai módosításokat is eredményezett, s nem mindig a legidősebbeket. Liu egyik legjobb szerepe, nem kényszeríti káros erőfeszítésre. S lám, az orgánium milyen könnyed, engedelmes, és friss! Liu áriái tele vannak magas pianó-állásokkal, melyektől sok énekesnő retteg: mások technikai képzettségüket csillogtatják. Tokody esetében föl sem merül a „fizikai” probléma, mindez egy szerelmes lány, egy nagy lélek természetes megnyilatkozása. Ahogy első áriáját elindítja, „Signora ascolta – Uram, figyelj rám” nincs ember közel s távol, aki nem rá figyelne. Testileg is pompás ellenpontot jelent mellette Gregor József Timurja: egy hatalmas és egy egészen apró ember egymás mellett. Gregor méltósággal, kiegyenlített hangon énekel. A három miniszter Gyimesi Kálmán (Ping), Rozsos Intván (Pang) és Korcsmáros Péter (Pong) kitűnőt nyújtott, a Mandarint éneklő Szakály Péternek viszont változatlanul magas ez a szólam, ráadásul a premieren sokat disztonált.

Az énekkar magabiztosan énekel, nem mindig volt együtt a zenekarral, de a Holdkórus igen szépen sikerült, szinte poétikus volt. (Itt kell megjegyezni egy apró „rendezési” hibát: a Holdkórus alatt hiányzott a Hold – az égboltról...) Erdélyi Miklós először vezényelt a Dóm téren. Ő azon kevés magyar dirigensek egyike, akik mindig műegészben gondolkodnak. Kiemelhetnénk például, hogy dirigálásában milyen szépek voltak a lírai részek, vagy elmondhatnánk, hogy a nagy finálék nem mindig lettek elég erőteljesek, hogy a fokozás nem jutott el a csúcspontra. Vagy dicsérhetnénk, hogy a hatalmas apparátust milyen fölényesen fogta egybe, hogy a zenekarból soha nem hallott színeket csalt ki. Mindennél fontosabb azonban az a felfogás, amely zenét folyamatában szemléli és ábrázolja. Az egyes számok logikusan következnek egymásból, a tempóvétel sohasem önmagáért való: a szerkezetből következnek. Erdélyi Miklós a magyar operakarmesteri gárda egyik legjelentősebb és legkarakteresebb tagja. Jó volna Szegeden is minél többször hallani.

MÁROK TAMÁS

Feladatok és adottságok

„Hámori úr vagyok, a Dóra papája”

Szinetár Miklós 23 darabot rendezett eddig a Szegedi Szabadtéri Játékokon, idén Puccini Turandotját újította fel. Szerdán estére beszélünk meg találkozózt, de délelőtt a Szikós-tónál kisebb baleset érte, orvoshoz kellett mennie, ezért csak a csütörtöki bemutató előtt, a Fesztivál Éterem teraszán sikerült elkészítenem az interjút.

– Azt nyilatkozta egyszer, hogy amikor operát állít színpadra, akkor bizonyos daraboknál csak műélvező. A Turandot is ilyen?

– Nem, a Turandot komoly rendezői feladat. Ennek van egy általam elképzelt és most már negyedszer megvalósított formája, amit kimondottan Szegedre találtam ki. Biztos, hogy ezt egy színházban vagy egy kamaraszínházban másként csinálnám.

– A Turandotot egy kamaraszínházban?

– Lehetne magnetofonról adni a kórust, a zenét. Peter Brook megrendezte a Carment egy zongorával. Mindent lehet, de nem biztos, hogy lenne hozzá kedvem.

– Ha felbukkanna egy mecénás, aki minden elképzeléséhez korlátlan támogatást biztosítana, akkor mit választana a szegedi Dóm elé?

– Azt hiszem, akkor is a Turandotot. Ha lenne egy mecénás, aki adna sok pénzt, akkor átépíteném a nézőteret, javítanék a látási és hangzási viszonyokon, megnövelném a próbaidőt. Igencsak idevaló az Aida és néhány prózai darab is. Gondolok itt Az ember tragédiájára és a görög klasszikusokra, akik fájdalmasan hiányoznak nemcsak egy ilyen szabadtéri repertoárjából, hanem az egész magyar színházi életből is.

– Ha a szereplőket is megválaszthatná? (Azt hiszem, a Dóm téren?)

– Szívesen látnám Kiri Te Kanawát és Domingót, de akiket legszívesebben látnék: általam felfedezett szenilis fiatal énekeseket. Például Marton Évát is én hoztam le Szegedre, a Hány Jánosban ő volt Mária Lujza.

– Véleménye szerint érdemes lenne visszatérni a hangosítás nélküli operajátszáshoz a Dóm téren?

– Itt, ezen a nézőtérben nem lehet hangosítás nélkül játszani, nem olyanok az akusztikai viszonyok. El tudok képzelni olyan nézőteret, ahol lehet. A tökéletes hangosítás nagyon nagy dolog; hogy egy egészen egyszerű dologt mondjak, az énekes bizonyos helyzetekben tud háttal is énekelni, például amikor a császár azt mondja a Kalafnak, hogy lépjen

FOTÓ: NAGY LÁSZLÓ

vissza, és ő nem lép vissza, hanem vállalja a próbát, akkor ezt normális körülmények között kénytelen előrendíteni a nézőtérnek, mert különben nem hallják. Itt viszont a mikroport segítségével a két ember találkozhat egymással. A hangosításnak óriási előnyei vannak, de hangsúlyozni szeretném, hogy csak a tökéletes hangosításnak.

– Ön kormánybiztosként az új Nemzeti Színház ügyével kapcsolatos teendőket is ellátta. Gobbi Hilda halála óta arról kevés szó esik.

– Hogy nagyképp legyek, nem Gobbi Hilda halála, hanem az én távozásom óta hallgatnak róla. Én ezt a dolgot átvettem 1987-ben, 1990 júniusáig vittem, a rendelkezésemre álló pénzt megkésztettem, kiharcoltam a helykijelölést, elkészültek a tervek. A jelenlegi kormány úgy látja, hogy most nem aktuális. 1990 június óta semmi sem történt, csak átutalták egy másik bankba a pénzt. Ha a kormány akarja, akkor felépül. Ennél sokkal nagyobb pénzeket visznek el mindenféle célok, ez nem egy akkora összeg, ami természetesen hatalmaktól függ. Ez elhatározás kérdése.

– A következő évről milyen tervei vannak?

– Nagyon büszke vagyok arra, hogy egy időben Budapest hat színházában megrendeztem. Szó van az Operaházban a Cosi fan tutte felújításáról, a József Attila Színházba is meghívtak, még nem állapodtunk meg, hogy mire. És most, ha visszamegyek, fejezem be az utómunkákat a televízióknak készített Fidelio operafilmemen, amit talán ősszel mutatnak be.

– Kik a főszereplői?

– Leonóra Csavlek Etelka, Florestan Molnár András, Don Pizzaro Solyom Nagy Sándor, Rocco Gregor József. Ellentétben a Turandotl – ami egy hagyományos rendezés –, ez a Fidelio sok szempontból egy igencsak formabontó és meghökentető film lesz.

– A londoni meghívásról elárulna valamit?

– A Covent Garden igazgatója látta filmjeimet, tetszettek neki. Üzent, hogy foglalkozik a gondolattal, csak nem tudja még, hogy milyen rendezésre kérjen fel.

– A szegedi színházi élet átalakulásában van, több embertől hallottam, hogy szívesen látnák önt itt színházigazgatóként. Gondolkodott ezen?

– Hazudnék, ha tagadnám, hogy vannak szegedi barátaim, meg budapestiek is, akik erre folyton-folyvást biztatgatnak. De egyelőre senkitől nem kaptam igazi, komoly felkérést. Ezért nem foglalkoztam még a gondolattal. Nem vagyok pályázó típus. Várkonyi Zoltán felkért, hogy legyek az utódja a Vígyszínházban, nem vállaltam. Az akkori miniszter felkért, hogy legyek a Nemzeti igazgatója, nem vállaltam. Más színházakhoz is hívtak. Szegedet szerettem, itt kezdtem a pályámat, nagyon sok minden köt ide. Egy felkérés esetén először tájékozódnom kellene, ismernem kellene a körülményeket, lehetőségeket. Számot kellene vetnem a magam privát adottságaival. Pesten lakom, ott van a családom. Erre most így nem tudok választ adni.

– Hogyan viseli, hogy sztárokkal él egy családban?

– Ma már a lányomat sokkal többen ismerik meg az utcán, mint engem, ezt nagyon élvezem. Már röhögve mesélem, hogy a feleségem premierjén úgy szoktam bemutatkozni, hogy Hámori úr vagyok, a lányomén pedig úgy, hogy a Dóra papája. Nagyon boldog vagyok, hogy sikerük van. Más kérdés, hogy a Dóráért aggódom, mert végül is 14 és fél éves; ha 18 lenne, akkor sokkal nyugodtabb lennék, de ez még annyira nyitott kor, most még annyi minden történhet vele.

HOLLÓSI ZSOLT

Csongor Győző

A Zsótér-ház gyermekei (15)

„...szerző elmondja kedvenc tanáráról, hogyan szeretette meg vele a természetrajzt, miként lett kedves diákja, s azt is, hogy a vörös bögmajom majdnem derékba törte induló karrierjét...”

Itt látom idejét, hogy sorát keríthessem a Baross Gábor reáliskolához fűződő emlékeimnek. Fölvázoljam a történetet – egyrészt azért, mert ezek olyan közelségben voltak a Zsótér ház gyermekeinek sorsához, hiszen az iskola csak egy utcasarknyira volt tőlünk – no meg, ez a másrészt, hiszen említettek közül nem egynek volt ez az alma matere...

Aranyba kellene mártanom a tollamat, mielőtt elsőként rajzolnám meg tanáraim közül azt, akinek legtöbbet köszönhettem nyolcéves reáliskolai pályám alatt, aki elindított engem életutamon, amelyről, ha olykor le is tértem jobbra-balra, rövid időközökre, mégis elmondhatom, hogy még mindig azon az akkor megkezdett úton haladok, az Ő útmutatása szerint...

Mintha most is magam előtt látnám fűrgé járásával, folytonégo szivarjával, s mindig derűt sugárzó komolyságával Kálmán bácsit.

Czögler Kálmán volt a természetrajztanáruk. Bár a másik szakmája a kémia volt, de azt nekünk nem tanította. De, hogy ahhoz is értett, annak minden lépten-nyomon bizonyosságát adta. Szeretetre méltó modorával, szerénységével mindenütt tiszteletet szerzett. Tanítványai rajongásig szerették. Könyvet írhatnék Róla, pályafutásáról. De erre már – így hetvenen fölül – nemigen futja időmből. De egész életemben igyekeztem nyomába lépni, mint tanár, mint örököse a „sokablakú házbán” s mint kutató is...

Neki köszönhettem, hogy barátai révén olyan példaképeket állíthatott elé, mint Móra Ferenc, Kiss Ferenc, akiket igazából Ő ismertett meg velem s akik mindhárman, egyenként s összesen a szó legtisztább értelmében barátok voltak s barátai egy negyediknek, akinek szintén nagyon sokat köszönhettem egyetemim éveim alatt – Györfly Istvánnak, a botanika-professzornak...

Jellemzésére nehéz lenne egyszerű szavakkal előhozakodnom. Ő maga fogalom volt... a Tanár, az igazi tanár, aki nemcsak gazdag tárgyismeretét adta át tanítványainak, hanem tanítási módszerét is.

Nagy embernek, nagy egyéniségnek fia volt, akihez hűséges maradt életén keresztül. Apja Czögler Alajos, a kiváló fizika-író és kutató volt, ennek az iskolának egykori tanára, kinek korai halálát nem kisebb férfiú fájalta ebben a hazában, mint Eötvös Lóránd...

Kálmán bácsi minden téren kitűnő volt. Ő, aki kitüntetésekre sohasem vágyott, az igazgatóságot is visszautasította csak azért, hogy igazi hivatásának élhessen. Nagy társadalmi munkát is végzett. Tagja volt a Dugonics Társaságnak, az Eötvös József kollégium volt tagjai szövetségének, a Szegedi Egyetem Barátai Egyesületének, a Magyar Rovartani Társulatnak, a Szépirodalom-tanítókát Vizsgáló Állami Bizottságnak. Részt vett az egyetemi tanárképző munkában. A városi múzeum mindeneset volt, Móra oldalán. Tiszteletdíja talán még szivarköltésére sem futotta. A kormányzat nem értékelte többre munkáját. De ezzel ő mit sem törődött. Az iskolai munkáján kívül számos rovar-biológiai, pedagógiai,

módszertani, népművelő s különböző tárgyú népszerű előadásokat tartott.

Nem könyvből tanulta s tanította a természetet. Kevés természetrajztanárral lehetett, aki szebben s didaktikusabban rajzolt volna nála. Nem elégedett meg az óra, a tankönyv szűk kereteivel. Tanítványait – akiket egyébként önállóan foglalkoztatott – kirándulásokra vitte. Ez időben szakkörök még nemigen léteztek ebben az országban. Szegeden ő volt az első, aki iskolai kísérleti keret, fűvéskertet létesített. Maga készítette szemléltető képeit, tábláit mindenütt elismeréssel fogadták. Fáradszóról gyártotta s tanítványaival gyártatta a kísérleti és szemléltető eszközöket. Biológiai szertára a maga nemében páratlan volt.

Iskolánk – lévén reál típusú iskola – alapos természetrajzi kiképzést (merem használni ezt a mai oktatással szemben is) adott. Az alsóbb osztályokban még Littoróritzy (voltaképpen kémia tanár) nyújtotta a természetrajzi alapismereteket, de a későbbiekben már egyéves botanika tárgyat tanultunk Kálmán bácsitól s ugyancsak egy-egy évig teljesen külön az állattant, valóságos zoológiát kicsiben, s ugyancsak tőle az ásvány- és kőzettant, majd végül egy teljes éven át az

embertant. (Manapság mindezt egy-másfél év alatt „elintézik”.)

Én, akiben a gyűjtőérzék minden iránt, de különösen a természet tárgyai iránt már 8-9 éves koromtól kezdve kifejlődött, keresve sem találhattam volna jobb tanár nálánál. Nemsokára kiváltságos diákja lettem, azaz nekem kellett óráról órára tálcán becipelnem mindazt, amit óráiban a szertárban előkészített. Mondanom sem kell, milyen büszke voltam erre a tisztségre.

Az első (s talán az egyetlen életemben) összekoccant is annak köszönhettem, hogy szolgálatom kis-sé beképzeltté tett a többiek előtt.

Szertárának két nagy büszkesége volt: egy óriási strucctojás, no meg a talapzaton álló, kitömött dél-amerikai bögmajom.

Hát ezt az utóbbit kellett egy alkalommal utána cipelnem. Két másik társam vitte a tálcákat, én pedig egyedül a bögmajmot. Beértünk az osztályba. Kálmán bácsi elrö, mi meg mögötte. Én, nem tudva, mi is ütött akkor belém, a majmot talpaltal emelgetni kezdtem s hozzá fintoroktat vágtam, amit persze röhögés kísért a padban ülők részéről.

Kálmán bácsi fenn a katedrán hátranézett s meglátta, mit művelek.

Elkomolyodott. Csak annyit szólt:

– Háát... tudtam. Szinte mögéröztem, hogy számotelenködsz... Hát csak töd ide lé azt a majmot... leülhetsz... Nem köllsz nekő... Nem köllsz, ha mondom... Még ezt a földgömböt is idetöszöm elébed... Né is lássalak... Nem köllsz... Lé is vöszöm rülad a kezemet...!

(Folytatjuk.)